

VOORTGAANDE SPECIALISATIE/DIFFERENTIATIE BINNEN DE ACCOUNTANTSOPLEIDING

door J. A. Burggraaff

De titel van deze bijdrage kan worden uitgelegd als te slaan op verbijzondering onder hen die de opleiding verzorgen en het onderwijs geven. Zij kan ook worden uitgelegd als te slaan op verbijzondering onder hen die de opleiding volgen, zodat zij bij voltooiing van hun studie over onderling verschillende deskundigheidspakketten beschikken. Het eerste vraagstuk is zo onderwijskundig van aard, dat ik mij aan een behandeling daarvan niet mag wagen. Het onderwerp van deze bijdrage is daarom: verbijzondering onder de opgeleiden.

Deze verbijzondering is alleen dan de moeite van het overdenken waard, wanneer aannemelijk is dat verbijzondering in de opleiding aansluit op een diversiteit, welke in het maatschappelijk fungeren van de opgeleiden te verwachten of reeds manifest is.

Diversiteit in fungeren

Blijkens het jaaroverzicht 1976/1977 van het NIVRA is van de nog werkzame registeraccountants 74% als accountant werkzaam, en 26% in andere functies. Nu is bekend dat niet allen die het accountantsdiploma bezitten zich hebben laten inschrijven als registeraccountant. Het lijkt aannemelijk te veronderstellen dat met name zij die de inschrijving niet nodig hebben om een accountantsfunctie te vervullen, van die inschrijving hebben afgezien. Daaruit zou men mogen concluderen dat de fractie der opgeleiden die niet als accountant werkzaam zijn, hoger is dan eerdergenoemd cijfer suggereert.

In 1967/68 was 24% der registeraccountants niet als accountant werkzaam. Zowel relatief als absoluut is er dus een stijging te constateren.

In de aard der functies, door deze registeraccountants vervuld, is een grote variëteit waar te nemen. Relatief belangrijk is echter het aantal van hen, die een functie vervullen in het financieel-economische en administratieve beheer van bedrijven en diensten dan wel werkzaam zijn als organisatie adviseur of belastingconsulent. De accountantsopleiding bevat kennelijk elementen, die in deze functies de opgeleiden te stade komen.

Ook binnen de kring van hen die als accountant werkzaam zijn is diversiteit waar te nemen. Allereerst is te noemen de specialisatie naar aard van de te controleren *huishouding*. Ofschoon deze specialisatie in de literatuur in het algemeen als ongewenst wordt afgewezen¹⁾, doet zij zich nochtans voor, en wel in het bijzonder voor wat betreft de Overheidshuishoudingen²⁾. De controle bij deze huishou-

¹⁾ J. P. de Haan „Is specialisatie van den accountantsarbeid gewenst?“ Inleiding studievergadering N.I.V.A. 1932.
H. J. van der Schroeff „Enige opmerkingen over mogelijkheden en wenselijkheden van verbijzondering in de uitoefening van het accountantsberoep.“ M.A.B. oktober 1947.

²⁾ Zie o.m. J. F. van Dijk „De accountant in de overheidshuishouding.“ M.A.B. juni 1974.

gen pleegt nagenoeg steeds te worden verricht door gespecialiseerde accountants, veelal in ambtelijke dienst. Ofschoon men deze situatie allereerst moet zien als gevolg van een historische ontwikkeling, dient echter te worden erkend, dat de overheidsrekening moet worden getoetst aan normen die niet identiek zijn aan die welke in het bedrijfsleven gelden, en waarvan kennis slechts door omvangrijke studie kan worden verworven. Daarnaast heeft binnen accountantskantoren en -diensten de specialisatie naar aard van object (bedrijfstak) gaandeweg enige ingang gevonden, in die zin dat bepaalde accountants in het bijzonder belast worden met opdrachten in een bepaalde bedrijfstak.

Vervolgens is te noemen de specialisatie naar aard van de te controleren *verantwoording*. Zij doet zich voor in de sfeer van de Overheid, waar gespecialiseerde accountants in het kader van bepaalde overheidsstaken bijzondere onderzoekingen verrichten. Daarbij is te denken aan onderzoek in verband met belastingheffing, subsidieverlening e.d. Ook in het bedrijfsleven komt deze specialisatie voor, o.m. in het bankwezen (kredietonderzoek) en in het assurantiebedrijf (schadeonderzoek).

Dwars op deze specialisatie staat een andere vorm van verbijzondering, n.l. de differentiatie naar de elementen van deskundigheid die in de *accountantsfunctie* tot gelding komen. In dit verband valt te memoreren de differentiatie van die deskundigheden die met name in de adviserende functie van de accountant worden aangewend, zoals de deskundigheid terzake van algemene organisatie, administratieve organisatie, automatische gegevensverwerking, belastingheffing, wiskundige beslissingsmodellen. De interne verbijzondering op een of meer van deze deskundigheidsgebieden is thans bij vele accountantskantoren en -diensten te constateren. Ook externe verbijzondering tot zelfstandige adviesbureaus, al dan niet onder accountants-signatuur, komt voor; alsook de tegengestelde beweging, die der (re)integratie. In deze, intern- of extern-gedifferentieerde, adviesbureaus worden veelal tevens, en niet zelden uitsluitend, deskundigen met een andere kwalificatie dan die van accountant aangetroffen. Dit wijst er op, dat deze deskundigheidsgebieden niet alleen door accountants worden bestreken.

Een meer recent verschijnsel van differentiatie is die naar de elementen van deskundigheid die in de *uitvoering van de controle-opdracht* moet worden aangewend. Deze differentiatie hangt samen met:

- enerzijds de overtuiging dat het geheel van deskundigheden, vereist voor de adequate uitvoering van een controle-opdracht te omvangrijk is dan dat van de afzonderlijke accountant beheersing van het gehele veld mag worden verlangd;
- anderzijds de ervaring dat een opdracht doelmatig kan worden uitgevoerd door meerdere accountants tezamen, met complementaire deskundigheden. Accountantscontrole als teamwork heeft aldus zijn intrede gedaan.

Deze verbijzonderingen in het fungeren als accountant hebben overigens niet het stadium bereikt dat specialismen een zekere geformaliseerde status hebben. Anders dan in b.v. de medische professie heeft de beroepsorganisatie geen deskundigheidscriteria ontwikkeld voor de erkenning van specialisten. Het ongevraagd melding maken van specifieke deskundigheden wordt door art. 28, lid 2 der G.B.R. aan de openbare accountant en aan hen, met wie hij onder gemeenschap-

pelijke naam samenwerkt, verboden. De verbijzondering is derhalve een interne aangelegenheid, die naar buiten niet kan worden geannonceerd; al geeft de toegelaten vermelding van de specifieke afdeling waarvan stukken uitgaan (organisatie-afdeling, belastingafdeling etc.) daartoe een bescheiden mogelijkheid.

De accountantsopleiding leidt op tot accountant

Stelt men de vraag in hoeverre de opleiding zou kunnen c.q. moeten inspelen op de geschetste diversiteit in fungeren, dan komt allereerst aan de orde, of de opleiding tevens zou moeten zijn gericht op de behoeften van hen die niet als accountant zullen fungeren, maar beogen in andere functies werkzaam te zijn. Mijn antwoord luidt ontkennend, en zulks om de volgende redenen.

1. Het moge voor de accountantsopleiding verheugend zijn dat aan de opgeleiden kennis en vaardigheden zijn bijgebracht die ook in andere functies betekenis hebben, de opleiding kan nimmer de pretentie hebben al die elementen in zich te verenigen, die voor die andere functies vereist zijn. De grote verscheidenheid in die functies maakt dit op zichzelf reeds onmogelijk. Doch ook wanneer de gemeenschappelijke kenmerken voldoende te definiëren zouden zijn, b.v. in de zin van: financiële en administratieve beheersfuncties, dan zou blijken dat een adequate opleiding voor die functies tal van elementen zou moeten omvatten die in de huidige accountantsopleiding geen plaats hebben, en ook niet behoeven te hebben zolang die opleiding beoogt een accountantsopleiding te zijn.
2. Zo men de opleiding verbreedt tot een die niet alleen accountants- maar ook andere functies als doel heeft, zal zij - gegeven het feit dat aan duur en omvang der kennisoverdracht grenzen zijn gesteld - voor wat betreft de accountantsfunctie aan diepgang moeten verliezen. Zij zou de trekken gaan vertonen van een algemene, bedrijfskundige opleiding, doch tekortschieten in de toerusting met voor de accountantsfunctie essentiële elementen van kennis en vaardigheid.
3. Voor andere functies dan die van accountant zijn niet zelden elders opleidingen van bevredigende kwaliteit aanwezig.

Karakter van de accountantsopleiding

Aangaande de vraag of de opleiding zich mede moet richten op de diversiteit *binnen* de accountantsfunctie lijken mij de volgende punten van belang.

Een eerste punt van overweging is de rol die de opleiding speelt in het geheel van de vorming van de toekomstige accountant. Elders in deze reeks wordt daar uitvoeriger op ingegaan. Hier moge worden geconstateerd dat de opleiding - onder de Nederlandse verhoudingen - van theoretisch-wetenschappelijke aard is, en derhalve alleen gericht op de ontwikkeling van intellectuele vaktechnische vaardigheden. Daaruit volgt dat de opgeleide langs andere wegen nog andere vaardigheden moet verwerven en faculteiten moet ontwikkelen om succesvol als accountant te kunnen fungeren. De opgeleide is met de opleiding alleen niet klaar.

Een tweede punt van overweging is de veroudering waaraan deskundigheid on-

derhevig is. Wetenschappelijk onderzoek leidt tot vernieuwing van inzichten, maatschappelijke ontwikkelingen dwingen aandacht af voor nieuwe probleemvelden, technologische innovaties oefenen diepgaande invloed uit zowel op de te controleren objecten als op het instrumentarium van de accountant. De deskundigheid die voor de accountant van vandaag adequaat is, is over enkele jaren niet meer toereikend. De opleiding kan in die toekomstige deskundigheidsbehoeften niet bij voorbaat voorzien. Toekomstige ontwikkelingen zijn nu eenmaal niet of slechts in globale contouren waar te nemen, en het instrumentarium dat de accountant over een aantal jaren nodig zal blijken te hebben kan hem vandaag nog niet worden meegegeven omdat dat instrumentarium nog niet is ontwikkeld. In deze behoeften kan slechts worden voorzien door voortgezette educatie, een onderwerp dat in deze artikelserie afzonderlijk aan de orde is gesteld.

Een derde punt van overweging is: als verbijzondering in de opleiding een plaats zou moeten krijgen als antwoord op een behoefte aan diversiteit in deskundigheden, in welke fase van de vorming dient die verbijzondering dan te worden ingevoegd? Het is goed in dit verband in herinnering te brengen hetgeen Nathans³⁾ schreef over het doctoraal vakkenpakket. Zijn argumentatie zou men eveneens kunnen hanteren voor het accountants-vakkenpakket. Met als conclusie, dat de opgeleide nog opties dient te hebben om zich in verschillende richtingen verder te ontwikkelen.

Het een met het ander overwegende wil het mij voorkomen, dat de opleiding zich niet dient te richten op het bijbrengen van - aan veroudering onderhevige - handvaardigheden maar zich dient te concentreren op de ontwikkeling van de vermogens van de studerende om vraagstukken te onderkennen, de relevante aspecten daarvan te analyseren, de samenhangen te onderscheiden, mogelijke oplossingen te ontwerpen, en de gevolgen van die oplossingen te overzien. Het zijn deze vermogens, en de vaardigheid die te hanteren, die de opgeleide in staat zullen stellen ondanks wisselende omstandigheden de weg naar het doel te vinden. Het bijbrengen van feitenkennis is in deze opvatting secundair. Die kennis is slechts rationeel in zoverre zij nodig is om de kaders te schetsen waarbinnen de opgeleide als accountant kan fungeren, om de ontwikkeling van bedoelde vermogens tot stand te brengen, om „levens-echt” te oefenen in het hanteren van die vermogens.

Bij deze opvatting aangaande de opleiding is er geen plaats voor verbijzondering voorafgaande aan het bereiken van het diploma. Er is nog een andere overweging die in dezelfde richting pleit. Het accountantsdiploma geeft recht op inschrijving in het accountantsregister. Deze inschrijving geeft op haar beurt de wettelijke bevoegdheid om verklaringen van getrouwheid bij financiële rekeningen en verantwoordingen te geven. Zolang dit recht en deze bevoegdheid aan alle gediplomeerden zonder onderscheid worden verleend, zal hun vakkenpakket in alle gevallen het daartoe nodige moeten omvatten. Bijgevolg zal iedere verbijzondering moeten worden gesuperponeerd op een algemeen minimum-pakket. De verlenging van de studieduur die daaruit voortvloeit, is onaanvaardbaar. Er zal eerder mee moeten worden gerekend, dat de huidige studieduur mogelijk zal moe-

---

³⁾ J. Nathans „De academische opleiding”. M.A.B. jan. 1978.

ten worden bekort, onder druk van het overheidsstreven tot studieverkorting bij het W.O. enerzijds, van het Europese harmonisatiestreven anderzijds.

Verbijzondering in de opleiding

Intussen heeft een zekere mate van verbijzondering zich reeds voltrokken, en wel in de vorm van de keuzerichting, die in 1971 in de NIVRA-opleiding werd geïntroduceerd. Blijkens de destijds gegeven toelichting¹⁾ werd de keuzerichting ingevoerd teneinde te komen tot bekorting van de studieduur, waartoe niet-essentiële geachte delen van de stof uit het studieprogramma voor de onderliggende vakgebieden werden geëlimineerd. Algehele verwijdering werd evenwel niet raadzaam geoordeeld, omdat dan het gevaar zou kunnen ontstaan dat de opgeleiden problemen zouden stellen en adviezen zouden aandragen op basis van oppervlakkige kennis. De keuzerichting nu zou de studerende nopen zich in een der vakgebieden verder te verdiepen, teneinde aldus tot het besef te komen - en met name voor de adviserende functie is dat van belang - dat op elk der vakgebieden nog andere niveaus van inzicht en kennis bestaan dan die welke hem in de accountantsopleiding zijn bijgebracht. Deze overweging past in de eerder geadstrueerde opvatting, dat de opleiding beoogt de analytische vermogens van de studerenden tot ontwikkeling te brengen, waarbij het van secundair belang is op welk deelgebied der accountancy deze exercitie wordt ondernomen.

Een tweede argument voor de invoering der keuzerichting was blijkens het voorlopig ontwerp een eerste aanzet te geven tot eventuele verdere verdieping na een volbrachte accountantsopleiding. De gekozen richting kan een uitgangspunt vormen voor individuele specialisatie nadien. Het Onderwijsbureau gaf hiermee te kennen een zekere verbijzondering zoal niet onvermijdelijk, dan toch nuttig te achten; en tevens dat de opleiding slechts een aanzet, niet de verbijzondering zelf, zou moeten omvatten.

De in 1971 gecreëerde keuzerichtingen zijn:

- belastingrecht
- bedrijfseconomie
- administratieve organisatie en bedrijfsinformatica
- organisatiekunde
- wiskundige methoden.

In de sindsdien verstreken jaren bleek de keuze van de studerenden veelal op een van de eerste drie te vallen. Algemene organisatie trok weinig, wiskundige methoden vrijwel geen liefhebbers.

Verbijzondering na de opleiding

Nu de eerste via keuzerichting opgeleiden het accountantsdiploma in ontvangst hebben kunnen nemen wordt de vraag actueel, op welke wijze een vervolg kan worden gegeven aan de met de keuzerichting beoogde aanzet tot verbijzondering (in overeenstemming met het spraakgebruik nu maar verder aangeduid als: spe-

---

¹⁾ Voorlopig ontwerp voor herstructurering van de opleiding tot registeraccountant. De Accountant, januari 1971, pag. 183 e.v. Eerder was de invoering van keuzerichtingen bepleit door A. B. Frielink in zijn artikel „De ontwikkeling in de functie van de openbare accountant in Nederland” M.A.B. april 1957, pag. 131 e.v.

cialisatie). Daarbij dient zich een drietal vraagstukken aan:

1. moet een specialisme worden geformaliseerd in een specialistenaantekening of iets dergelijks?
2. in welke richtingen zijn specialisaties gewenst?
3. is het een taak van de beroepsorganisatie zich te bemoeien met de specialistenopleiding?

Ad 1. Formalisatie als hier bedoeld is in de medische professie reeds lang bekend, en is voor de advocatuur momenteel onderwerp van studie. In het accountantsberoep is het tot dusver opvallend stil. Er is wel behoefte aan specifieke deskundigheden, maar blijkbaar niet of nauwelijks aan formele erkenning. Naar mijn indruk hangt dit samen met de geïntegreerde wijze waarop de accountantspraktijk hier te lande wordt beoefend. Binnenshuis weet men wel, ook zonder diploma's, welke deskundigheden bij welke persoon aanwezig zijn. Gespecialiseerde kantoren komen (afgezien van het Verificatiebureau van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten dat men wellicht zo zou kunnen betitelen) niet frequent voor. Vervolgens is van belang dat de aanzet tot specialisatie gegeven wordt - om de woorden van het Onderwijsbureau te citeren - „op de onderliggende vakgebieden”. Voor die onderliggende vakgebieden is de accountantsopleiding echter niet de enige of bij uitstek aangewezen. Voor specialisatie kan men derhalve bij andere opleidingen terecht, en het aldaar bereikte diploma zou kunnen gelden als bewijs van bekwaamheid.

Desondanks acht ik het gewenst, dat het tot een specialistenaantekening voor accountants komt. Mijn motief is gelegen in het beroepsbelang dat vordert, dat met name in de adviserende functie accountants een hoge deskundigheidsgraad op een breed terrein kunnen blijven pretenderen. Nu het terrein te breed is geworden om in zijn geheel met voldoende diepgang door één individu te worden beheerst, zal het publiek zijn vertrouwen moeten kunnen gronden op een formeel keurmerk. Het zou een ernstige verarming voor het accountantsberoep zijn indien het publiek tot de overtuiging zou komen, dat men voor adequate deskundigheid op „onderliggende vakgebieden” niet bij accountants, maar uitsluitend bij andere beroepen terecht kan.

Ad 2. De opleiding tot specialist zal, evenzeer als de accountantsopleiding zelve, wetenschappelijk van karakter moeten zijn, en niet te zware accenten mogen leggen op feitenkennis en praktische vaardigheid. Tegen deze achtergrond bezien is een specialisatie naar aard van te controleren verantwoording resp. naar aard van te controleren huishouding niet voor de hand liggend, al zou ik mij kunnen voorstellen dat een specialisatie gericht op de specifieke problematieken in de overheidshuishouding doelmatig zal blijken.

Specialisatie zal zich veeleer moeten richten op de elementen van deskundigheid, die in het fungeren van accountants zijn te onderscheiden, en dan bij voorkeur op die elementen, die zowel in de adviserende als in de controlerende functie hun aanwending kunnen vinden. Daarbij worde voortgebouwd op de in de keuzerichting gegeven aanzet. Als specialisaties waaraan naar mijn indruk de behoefte zich thans reeds aandient, zijn te noemen:

- organisatiekunde (beleidsvorming, management-audit, organisatie adviezen);
- informatiesystemen en -technieken (o.a. controle van en advies aangaande ge-

automatiseerde gegevensverwerking);

- wiskunde (modellen als hulpmiddel voor beslissingsvoorbereiding en prognose; methoden van partiële waarneming en interpretatie der uitkomsten).

Nader onderzoek van de verkeersbehoeften waarin accountants kunnen en willen voorzien is nodig om te bepalen welke specialismen verder nog zouden moeten worden gecreëerd.

Ad 3. Formalisering van specialismen vereist dat een orgaan bevoegd wordt verklaard de gespecialiseerde bekwaamheden te onderzoeken, en bij gunstige uitslag het keurmerk te verlenen. Uit mijn pleidooi voor een wetenschappelijk karakter van de specialistenopleiding volgt welhaast vanzelf de conclusie, dat daarvoor aangewezen zijn de instellingen van wetenschappelijk onderwijs en het examenbureau NivRA, die immers reeds de verantwoordelijkheid dragen voor het accountantsexamen zoals dat thans wordt afgenomen. Onderling overleg ter vaststelling van de inhoud van de te onderscheiden eindtermen, en eventuele taakverdeling ten aanzien van het daartoe leidend onderwijs, is noodzakelijk. Voor de beroepsorganisatie zie ik in dit proces een belangrijke rol weggelegd. Van haar zullen de impulsen moeten uitgaan voor het creëren van specialisatie-richtingen, zij heeft een belangrijke stem in de bepaling van het voor een keurmerk vereiste deskundigheidsniveau.

Het NivRA zal voorts, zolang het verantwoordelijk is voor een onder zijn auspiciën gegeven accountantsopleiding, moeten voorzien in een specialistenopleiding. Het keurmerk dient binnen het bereik te worden gebracht van die registeraccountants, die de buitenuniversitaire accountantsopleiding hebben doorlopen. En er dient een opleiding te zijn in de door het beroep nodig geachte richtingen ook al zou het wetenschappelijk onderwijs daar geen brood in zien. Dit hoeft niet te betekenen, dat alle specialismen in eigen regie zouden moeten worden onderwezen. Uitbesteding aan andere opleidingen, vrijstellingen wegens elders behaalde bewijzen van bekwaamheid, lijken in verscheidene richtingen mogelijk.

Verbijzondering en na-opleiding

Met de bovenomschreven specialisatie zullen overigens de deskundigheidsmanco's van de opgeleiden bij het fungeren in een concrete situatie niet afdoende zijn ondervangen. De oplossing van dit vraagstuk moet echter niet worden gezocht in een vermeerdering van het aantal specialisatierichtingen of in steeds verfijnder vertakkingen. Het beroep zal het in deze moeten hebben van het besef bij de individuele accountant dat er congruentie behoort te zijn van de deskundigheid en kennis welke voor de uitvoering van een opdracht vereist is, met die waarover hij beschikt. Bij incongruentie is het zijn plicht zijn deskundigheid en kennis door aanvullende studie te vergroten, ad hoc of in een bepaalde systematiek. Het spectrum van studie voor deze onderwerpen is zeer uitgebreid, en ieder zal daaruit datgene moeten kiezen wat hem, in zijn specifieke situatie, beter kan doen functioneren. Het is de taak van universiteiten en beroepsorganisatie om daartoe ruime en gevarieerde mogelijkheden tot voortgezette educatie te bieden.

De behoefte aan voortgezette educatie wordt niet opgeheven door voortgaande specialisatie/differentiatie.